

KAHVELER KİTABI'NDAN SÖZ VARLIĞIMIZA KATKILAR

Nevzat Gözaydın

■ AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde öğrenimimi sürdürürken yeni Türk edebiyatı derslerini veren Prof. Kenan Akyüz beni bir gün Rüzgârlı Sokak'taki bir matbaaya gönderdi ve yeni bir dizi olan Türk edebiyatı eserlerini almaya yolladı. Dün-Bugün Yayınları olarak çıkan kitaplardan derslerinde okutacaklarını alıp getirdiğimde bunları öğrencilere indirimli olarak satmamı ve parayı da matbaa müdürü Salâh Birsel'e götürmemi istedi. S. Birsel'i işte bu vesileyle tanımış oldum. Onu genellikle matbaayı yöneten Haldun Bey'le birlikte iken görür ve aldığım kitapların tutarını ona verirdim.

Edebiyat tarihimizde şiirleri, denemeleri, romanı ve incelemeleriyle kendine özgü bir yeri olan Salâh Birsel (Bandırma 1919-İstanbul 10.3.1999) önceleri öğretmenlik, banka memurluğu, iş müfettişliği yapmışsa da sonraları kendini tamamen yazı işlerine vermiş, 1960-1973 yılları arasında da TDK Yayın Kolu Başkanlığını yapmıştır. *Şiir ve Cinayet* adlı kitabıyla 1976 yılında TDK Deneme Ödülü'ne, *Paf ve Puf* başlıklı eseriyle de Türkiye İş Bankası 1982 yılı Eleştiri-Deneme Ödülü'ne layık görülmüştür.

“Salâh Bey Tarihi” olarak tanınan ve özellikle İstanbul'daki dil ve edebiyat çevrelerindeki şahsiyetleri, olayları ve intibaları kaleme alan S. Birsel'in bu dizideki ilk kitabı da *Kahveler Kitabı*'dır. İlk baskısı 1975, ikinci baskısı da 1983 yılında yapılan kitap, İstanbul kahvelerini, kıraathanelerini yakından işlerken, diğer yandan da bu kahvelere devam eden yazarları, devlet adamlarını, şairleri ve hatta sıradan insanları bile ilişkileri, olaylarla birlikte mercek altına almıştır.

“Salâh Bey Tarihi” diğer dört kitapla devam etmiştir. İkincisi *Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu* (1976), üçüncüsü *Boğaziçi Şingir Mıngır* (1980), dördüncüsü *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi* (1982) ile sonuncusu *İstanbul-Paris* (1985) olarak kitaplıklarımızda yerini almıştır.

Her zaman olduğu gibi, bu yazımda da yazarın kullandığı biçimlere hiç dokunmadan olduğu gibi verdim. Sözlüğümüzde olmayanlara daha çok yer ayırdım. Bazen de nadir örnek cümleleri gösterdim.

âdembaba: Sözlüğümüzde kelimenin argo olduğu belirtilip üç ayrı anlam verilmiş, ancak yazarımızın kullandığı anlam bulunmuyor:

“Neyzen çırılçıplak kendini hamamdan dışarı atar... arkasında da yine çırılçıplak Hacı... Görevliler az sonra bu âdembabaları çalyaka edip götürürler.” (s. 136) Sözlüğümüze yine argo olduğu gösterilerek dördüncü anlamın ‘çırılçıplak’ olduğunu yazabiliriz.

afal tafal: Bu ikilemeyi sözlüğümüzde bulamıyoruz, onun başka bir benzeri (afal afal) ikilemesi var, örnek de gösterilmiş. Her ikisinin aynı anlama geldiğini belirtebiliriz: “...hacı kalfalar bu işve dolu yürüyüşleri -kimi zaman ellerindeki şemsiyenin de yardımıyla- kötü gözlerden korurlar. Hani Recaizade’nin afal tafal bir utangaçlığa girdiği söylene yeridir.” (s. 94)

afyon kesil-: Yine argo olarak nitelendirilecek bir başka deyim... TS içinde bulunmuyor: “Karagözün yanı sıra İki Dulun Kocası adlı bir taklitli güldürü de oynanmış ve Nerval’in gözünde büyümüş büyümüş afyon kesilmiştir.” (s. 228) Anlam olarak ‘büyük zevk duyarak kendinden geçmek, mest olmak, bayılmak’ anlamları verilebilir. Ancak yazarımız aynı sayfadaki dip notta şu açıklamayı yapmıştır: “gösterişli, cafcacılı, görkemli ve parababası anlamında” (s. 228)

ağızlık: Yazarımız nargile ile ilgili bilgi verirken bunu şöyle açıklar: “Geçme çubukların birinci parçasına boru, ikincisine baş ya da lüle, üçüncüsüne de ağızlık adı verilir. Çubuğun en değerli parçası da budur. Buna imame ya da çubuk takımı da denir.” (s. 33) Bu açıklamadan hareketle sözlüğümüzdeki on anlamın yanına ‘nargile çubuğunun üçüncü parçası, dudaklar arasına gelen kısım’ anlamını ekleyebiliriz. Ayrıca sözlüğümüzdeki madde başı olan (imame) için de ikinci bir anlamı buradan aktarabiliriz.

akıl tası: Sözlüğümüzde yoktur. “Akıl tasınıza ne düşerse burda var... Topu da İstanbul’un dört bir bucağından koşup gelmiş buradaki vitrinde yerlerini almışlardır.” (s. 45) Anlam olarak ‘baş; zihin’ diyebiliriz.

altmışaltıya bağla-: Örnek bulunamamış, ekleyelim: “Bu kahve emeklilerin bedava gazete okumak üzere pinekledikleri, uyuz öğrencilerin de derslerini altmış altıya bağladıkları o yerlerden değildir.” (s. 322) Sözlüğümüzde bitişik yazılan bu madde başını yazarımız ayrı yazmıştır.

amanını kes-: “...son günleri yoksulluk içinde geçmiş, kimse başını çevirip sazların amanını kesen sanatçıya bakmamıştır.” (s. 158) Sözlüğümüzde bulunmayan bu sözü yine argo olarak nitelendirip anlamına ‘en üst düzeyde söz sahibi olmak, büyük ustalık göstermek’ diyebiliriz.

arap kâri: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı ‘Arap benzeri, Arap gibi’, yazılabilir: (Nargileden söz ederken) “Camdan olanların üzerinde ise çokluk nar

tanesi taşlar, firuzeler, mercanlar bulunur. Bu taşlar gövdenin dört bir yanını arapkâri çizgilerle çevirir.” (s. 35)

arayıcı fişeği: Sözlüğümüzde bulunmuyor. “Bir dilencinin gür sesi birdenbire kulağınızın içinde arayıcı fişeği gürültüsü ve ‘Ya Dost’ nidasıyla patlar.” (s. 102) Başka bir sayfada ise şu örnek var: “Bunlar kadınlara... sarkıntılıklarda bulunurlar. Gövdeleri yoklamak için ellerini arayıcı fişeği gibi uzatırlar.” (s. 96-97) Yazar bu son örneğin dip notunda da onu tanımlar: “... ateş alınca son hızla ve büyük bir taraka ile sağa, sola, yukarıya, aşağıya sıçramasına dayanılarak bir benzetme yapılıyor.” (s. 97)

bîneva: Sözlüğümüzde bulunmuyor, *tar.* kısaltmasıyla madde başı olarak alınabilir: “Bir köşede, kahve ocağının arkasında kıs kıs gülen, biri daha vardır bu gece. O da çaycı Hacı Reşit-i bîneva’nın ta kendisidir.” (s. 121) Yazarımızın, verdiği dip nottaki açıklama şudur: “Çaresiz, yoksul, nasipsiz. XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlılarda maskeler, tulumlarla nükteli gösteriler yapan oyunculara da bu ad verilir.” (s. 121)

bulgu: *TS* içindeki birinci anlama uygun bir örnek: “İnsanlar şu bulguyu haber alırlarsa, kahve dünyada en çok içilen şey olur.” (s. 5)

burunsuzluk: Sözlüğümüzde bu madde başı ve bunun olumlusu bulunmuyor: “Kel Hasan’ın burunsuzluğunu salıncaktayken yüzüstü düşmesine bağlarlar.” (s. 107) Anlam ‘burunsuz olma durumu’dur.

bütünle-: Sözlüğümüzdeki birinci anlama uygun düşen bir örnek: “Kahve takımını bütünlediği için toprak tava, değirmen, kahve-şeker kutusu, kahve soğutucusu da buradadır.” (s. 29) Ancak üçüncü bir anlamı yazarımız verecektir: “Peşte Üniversitesinde Türkolog da olan Vambéry o gün 78 yaşındadır. Üç yıl sonra da Macaristan’da ömür defterini bütünleyecektir.” (s. 158) Anlamını ‘ömrünü tamamlamak, vefat etmek’ olarak yazabiliriz. Böyle bir anlam vererek, maddeyi (ömür defterini bütünlemek) olarak (Ö) harfinde vermemiz gerekir.

çalıcı: Sözlüğümüzde bu isim bulunmuyor: “Kahvenin duvarında her vakit çalıcısını bekleyen bir ut asılı durur.” (s. 102) Bir müzik terimi olarak alınması gereken bu madde başı ‘herhangi bir sazı çalan kimse’ olarak verilebilir. Bunun (-lık) ekiyle yapılan meslek adını da sözlüğümüze almak gerekir.

deniz dudağı: ‘Denizin kara ile buluştuğu ilk nokta, kıyı başlangıcı’ olarak anlam verebiliriz; sözlüğümüzde bulunmamaktadır: “Yaşantısını XVII. yüzyıldan beri sürdüren bu kahvenin bahçesi iskele yanındaki tam deniz dudağındadır.” (s. 68)

dişe gel-: Bu madde için *TS*’de bulamıyoruz. Anlamı ‘önemli olmak, değerli sayılmak, söz etmeye değer bulunmak’ olarak yazılabilir: “Hayret Efendi şiir de yazar. Ama bunlar dişe gelir şeyler değildir.” (s. 116-117) Bu mecaz anlamın

yanında bir de doğal anlamı eklenebilir. ‘Ağızda varlığı hissedilmek, çiğnenebilir olmak’ denebilir.

doğrusunda: Sözlüğümüzde bulunmayan başka bir madde başı... Anlamı ‘açıkçası, doğrusunu söylemek gerekirse’dir: “Doğrusunda, burada her edebiyat kahvesinde olduğu gibi, bütün edebiyatçılar, sanatçılar neşterin altına yatırılır.” (s. 336)

dolgunluk: Bu madde başına örnek verilememiş: “Midelerin dolgunluğuna karşın konuşmaların çoğu yine yemek üzerinedir.” (s. 101)

ense traşını seyret-: Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyim anlamı da ‘vakit geçirmek amacıyla yoldan geçenlere bakmak’tır: “Niyeti Direklerarası’ndaki çaycılardan birine kapağı atarak gelip geçenlerin ense traşını seyretmektir.” (s. 93)

ebonit: Örneksiz geçilmiş, maddeyi tamamlayalım: “Buraya gelenlerden bağa ya da ebonit kutularda enfiyesi olanlar çıkarıp, masanın üzerine bırakır, isteyen parmak ucuyla bir tutam alır.” (s. 142)

gelin görün ki: TS içinde yer almıyor: “Gelin görün ki, halkın kahvelere akın etmesi imamları, müezzinleri ve iki yüzlü sofuları çileden çıkarır.” (s. 10) Anlam olarak ‘işin aslı, gerçeği’ veya ‘gerçek şudur ki’ yazılabilir.

gık dedirtme-: Örneksiz geçilen başka bir deyim: “Kör Hafız, gözleri görmediği halde, bir gün bu kahvede beş Ermeni oyuncuyu gık dedirtmeden yenmiştir.” (s. 90)

gırgır çek-: Sözlüğümüzde bulunan (gırgır geçmek) ile aynı anlamdadır: “Ahmet Rasim’in gırgır çektiği kişilerden üçüncüsü de Bay Nida’dır.” (s. 125)

göğüs ingini: Sözlüğümüzde bu madde başına anlam olarak sadece (solunum yollarının iltihaplanması) yazılmış. Yazarımız ise bunu ‘müzmin bronşit’ şeklinde açıklamıştır: “Yaşlıların kahvelerinde ise iki büklüm ihtiyarlara rastlanır. Bunlar süreğen göğüs ingini (müzmin bronşit) oldukları için kahvenin içi öksürük ve göğüs hırıltılarıyla çın çın öter.” (s. 42)

göstermelik: Sözlüğümüzdeki ikinci anlama uygun düşen bir örnek: “Göstermelikler çokluk üzerinde meyveleri bulunan bir ağacı, bir küp üstünde yol alan bir cadıyı, yedi başlı ejderha ile güreşen pehlivanı, tırısı kalkmış bir at üstünde ok atan bir savaşçıyı canlandırır.” (s. 221)

göz bayılta bayılta: “O da karasevdalı gözlerini bayılta bayılta ve hafif hafif okumasıyla, sonra da gevrek gevrek gülmesiyle tanınmıştır.” (s. 121) Sözlüğümüzde gevrek gevrek gülmek iç maddesi var ve ikinci anlama örnek bulunmamış; bu örnek oraya da alınabilir.

hacamatçı: “Bir gün Avrupa Tiyatrosu’nda iken Galatalı hacamatçılardan Bıçakçı Petri’nin onun uğrunda bir adamı doğradığını kendi gözleriyle görünce ayakları suya erer.” (s. 103) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

harfendazlık: Örneğini verip geçelim: “Recaizade bu türlü zulumlu bakış ve harfendazlıklardan hoşlanmaz.” (s. 94) Sözlüğümüzdeki (harfendaz) madde-sine ayrıca *hlk.* veya argo olduğunu belirten ‘laf atan’ eklenmelidir.

harfendazlık et-: ‘Laf atmak’ anlamında olup *TS*’de yoktur: “Dükkanın önünde oturanlar ise gelip geçen kadınlara açıktan laf atmış olmamak için, karşıdan karşıya sözde birbirlerine harfendazlık ederler.” (s. 103)

haşarat: Sözlüğümüz bu madde başını (haşerat) olarak vermiş ve ikinci anlam örneğimize göre biraz eksik kalmış: “Balıkpazarı’ndaki Anzavurun Kahvesi de afili bir kahvedir. Ama burası haşarat yatağıdır. Bu yüzden de 1826 yılında te-melden yıktırılmıştır.” (s. 65) Verilen anlama ek olarak ‘ışsız güçsüz, ıpsız sap-sız, serseri kimseler’ yazılmalıdır.

hayal oyunu: Örneğini verip geçelim: “Halk Karagözcülerinin oynattığı hayal oyunu son yüzyılda gittikçe nezaketten uzaklaşmış, sonunda da tulumbacıla-rın eline düşmüştür.” (s. 222)

hayalci: Sözlüğümüzdeki ikinci anlam için bir örnek: “Püsküllerin sayısı yedi-ye çıktı mı artık o hayalci dur durak dinlemez. Kethüda -kahya- adını alır.” (s. 227)

hayıf göster-: ‘Çok üzölmek, sıkıntısını belli etmek’ anlamında olup sözlüğü-müzde bulunmamaktadır: “Ömer Seyfettin... babasının kendisine çocuklu-ğunda çiçek aşısı yaptırmamış olmasına bütün yaşamı boyunca hayıf göster-miştir.” (s. 289)

hiş piş et-: Sözlüğümüzde bulunmuyor, ancak buna benzer iki ayrı iç madde-yi görüyoruz. Önce madde başı (hiş), sonra da (hişt) ünlem olarak gösterilmiş, ama her ikisinde de fiille olan biçimler yok. Yazarımızın örneğindeki anlam ‘dikkat çekmek için hişt/pişt diyerek kendine baktırmak’tır: “Zarif konak ara-baları içinde etrafa gülücükler saçan ipek feraceli bayanlarla hiş piş etmek de işine gelmez.” (s. 94-95)

hukuktandır: “Naci vefalı, hukuktandır. dürüst, yürekli, hayırsever, gönlü büyük bir kişidir.” (s. 114) Sözlüğümüzde yer almayan bu madde başının anlamı için ‘adil, hak ve hukuka uyan’ ile ‘vefalı, geçmişe saygılı’ anlamlarını yazabiliriz.

hüner göster-: Örneksiz geçilen başka bir madde içi...: “İkinci bölüm ise Sa-ray’da, vezir konaklarında, kibar sözcüklere düşkün kişilerin evinde hüner gösteren saray karagözcüleridir.” (s. 227) Bu örneği sözlüğümüzde ikinci an-lam için kullanabiliriz.

iç açıcı: ‘Ferahlatan, sıkıntı dağıtan, huzur veren’ anlamında olup sözlüğü-müzde bulunmamaktadır: “Bunlar çokluk köşk biçiminde ve hep güzel man-zaralı iç açıcı yerlerde kurulmuştur.” (s. 40)

iç ateşi: Sözlüğümüzde yoktur: “Sindirim başlayınca ateş basar. Harup (Keçi-boynuzu), nar, portakal şerbetleri bu iç ateşini söndürmek için büyük bir iş-

tekle beklenir.” (s. 101) Anlamını örneğe bakarak ‘aşırı yemek sonrası hissedilen yüksek ısı’ yazabiliriz.

İÇİ TİP ET-: “Salâh Birsal eciş bücüş bina ve fabrikalarla dolmaya başlayan Ha-liç’in 1948 yılındaki manzarayı bile arattığını içi tıp ederek görmüştür.” (s. 49) *TS* içinde bulunmayan bu madde içinin anlamı ‘üzülmek, kahrılanmak, çok acımak’tır.

İŞTEN GÜÇTEN KAL-: Sözlüğümüzde aynı ikilemenin -bulamamak- biçimi ile yapılmış var, ancak yazarın kullandığı biçim, iş yapmamak, savsaklamak anlamına gelmektedir: “Gelgelelim halk işten güçten kalmağa başlamıştır. Çarşıda alış-veriş diye bir şey oynamaz.” (s. 11)

KALDIRIM ŞÖLENİ: Sözlüğümüzde yer almayan bu madde için yazarımız örnek cümlesinde açıklamıştır: “Enfiye tiryakileri sokakta karşılaştıkları vakit birbirlerine hemen enfiye kutularını uzatırlar. Buna bir de ad kondurulmuştur. Kaldırım şöleni denir.” (s. 36)

KAŞIK ÇAL-: “Akşamları da dört kahvede işleyen on beşi aşkın çırak bir tence-re yemek pişirip o bir öğün yemeğe beraber kaşık çararlardı.” (s. 73) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

KAYIĞA ATLA-: *TS* içinde (kayığa binmek) maddesiyle aynı anlama gelen buna örnek bulunamamış, verelim: “Az biraz sonra Ahmet Rasim de orada bir arkadaşıyla buluşup iskeleden kayığa atlayacaklar ve ver elini Kağıthane.” (s. 43)

(BİRİNİ) KENDİNE ÇEK-: “Avlunun ötesindeki şadırvan sadeliği ile insanı kendine çeker.” (s. 252) Sözlüğümüzde yer almayan bu madde içi ‘bağlamak, ilgiyi üzerinde toplamak’ anlamına gelmektedir.

KESEL VER-: Sözlüğümüzdeki iç madde (kesel gelmek) şeklindedir ve örnek cümlesi vardır. Ancak bu (vermek) maddesiyle olan biçimi yoktur. ‘Bıkkınlık vermek, usandırmak, tembelleştirmek’ anlamını yazabiliriz: “O, halk şiirinin de divan şiiri gibi insana kesel verdiği kanısındadır.” (s. 333)

KESEK: Sözlüğümüzde bulunan on bir anlam, yazarın verdiği örneğe uymuyor. Yazar örneği aktarırken ayraç içinde on ikinci anlamı da gösteriyor: “Bu kahve kabuğu yaz günlerinde içilse sabah uykusundan doğan kesiki (mahmurluğu) giderir.” (s. 7)

KESTANE FİŞEĞİ: Aynı anlamda olan **ARAYICI FİŞEĞİ** maddesine bakınız.

KIRMA: Yazarımızın verdiği açıklama, sözlüğümüzdeki sekiz anlama uymuyor: “Buralarda esrara kırma denirdi. Bu kırmayı tömbeki ile karıştırırlar, nargilelerin lülesini bununla doldururlardı.” (s. 241) Dokuzuncu anlamı ‘esrar’ olarak yazabiliriz.

KOLTUĞUNA GİR-: Sözlüğümüzde bu iç maddenin karşılığı sadece mecaz anlamıyla verilmiş, oysaki önce doğal durum gösterilmeli, sonra mecaz anlamı verilmeliydi. Yazarımızın örneği de asıl birinci anlama uygundur: “Kalburüs-

tü paşalardan birinin kayınvalidesi, hanımı, baldızı buyur etti mi hemen bilet gişesinden fırlayıp koltuğuna girer, onu locasına götürür.” (s. 107)

maydanoz doğra-: Sözlüğümüz bulunmayan bu madde içinin anlamını ‘önemsiz göstermek, sulandırmak, gereksiz sözlerle işi bozmak’ olarak verebiliriz: “Biz böyle oyuna maydanoz doğramaya kalkınca “Şairlik” oyununun sonuna geldiğini bile anlayamayız.” (s. 225) İkinci bir örnek cümlede ise ‘araya girmek’ anlamının verildiğini görüyoruz: “Hamamizâde’nin iki arkadaşının konuşmasına doğradığı maydanozun güzelliği, bu sözü insanların öfkelerini yatıştırmak için kullanmalarındadır.” (s. 319)

merakı kalk-: “İstanbul’da dominoya kimin merakı kalkarsa soluğu orada alır.” (s. 89) *TS* içinde yer almayan bir madde içinin anlamı ‘merak etmek’tir.

mukabele halifesi: Bu madde başını *tar.* veya *esk.* kısaltmasıyla göstermek ve anlamını da yazarın verdiği bilgiye göre düzenlemek gerekir: “Bir defasında, gizli bir yerde tütün içen 14 kişi yakalanır. Bunlardan biri mukabele halifesidir.” (s. 15) Anlamı ‘Tanzimat’tan önce süvari ve piyadelerin adlarını, göreve alınmalarını, görevden çıkarılmalarını vb. işlemleri kütüğe geçiren görevli kişi’ olarak yazılabilir.

nareke: Karagöz oyunlarında kullanılan bu çalgı, sözlüğümüzde yer almıyor. Yazar hem bu kelimeyi açıklıyor hem de bunu çalan kişiyi şöyle aktarıyor: “İşte narekeci, ucuna sigara kağıdı sarılmış bir kumaştan başka bir şey olmayan narekesini eline aldı; kenarındaki delikten üfleyince vııııııı, arı sesine eş bir ses çıkacak.” (s. 222)

ne ki: Sözlüğümüzde bulunmuyor: “Ne ki, Tanzimatla birlikte saz şiiri tavsamaya başlayınca Külhanbey-Tulumbacı takımının kabadayıca beğenisine uygun düşen yeni bir edebiyat türü oluşmaya başlar.” (s. 186-187) Anlamını ‘ne var ki’ şeklinde verebiliriz.

neşterin altına yatırıl-: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Yazarın kullandığı cümlede mecaz anlamı bulunuyor. Asıl anlamı ‘ameliyat edilmek’tir: “Burada her edebiyat kahvesinde olduğu gibi, bütün edebiyatçılar, sanatçılar neşterin altına yatırılır.” (s. 336) Örneğe göre mecaz anlam için ‘her yönden araştırılmak, inceden inceye eleştirilmek, dedikodusu yapılmak’ açıklamaları yazılabilir.

omuzla-: Örnek bulunamamış: “Tulumbacı arkadaşları Çiroz’un tabutunu öğleden bir saat on dakika Bakırköy’den omuzladıkları halde, onu Eyüp’e, öğle namazına yetiştirmişlerdir.” (s. 193)

oyun döktür-: “Soytarılar, çengiler, köçekler de çeşitli maskaralıklar, oyunlar döktürür.” (s. 41) Sözlüğümüzde yer almayan bu madde içinin anlamı ‘oyun oynamak, eğlenceli oyunlar göstermek’tir.

pabucuyarım: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Yazarın örneğine göre anlamı ‘cahil, parasız, yoksul’ diyebiliriz: “Pabucuyarımlardan tutun da bilginlere değin herkes tütün içmeye başlar.” (s. 14)

piyasa yeri: Sözlüğümüzdeki birinci anlama uygun örnek şudur: “Recaizade, Vezneciler’e ayak basınca erkeklerin piyasa yeri olan karşı yakaya geçmek isterse de bunu başaramaz.”

piyasacı: “Piyasacılardan bir bölümü de çok uzak yerlerden, gelmiş kişilerdir.” (s. 100) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

post kur-: *TS* içinde bulunmamaktadır. ‘Postu sermek, sürekli oturmak’ anlamına gelmektedir: “Hacı Reşit’in dükkânında post kuran ortayolcular arasındadır Muallim Naci başı çeker.” (s. 113)

ruh çöküntüsü: “Ömer Seyfettin’i zaman zaman yoklayan ruh çöküntüsü onu kimi zaman abartmalara da iter.” (s. 290) ‘Moral bozukluğu, tükenmişlik duygusu’ anlamlarına gelmektedir ve sözlüğümüzde bulunmamaktadır.

sana yalan bana gerçek: Örneksiz geçilmiş: “Üç aylık çocuk kadar paketi kucağıma verdi. Sana yalan bana gerçek, kahvede çubuğu doldurdum, mis gibi.” (s. 37)

satlıcana tutul-: Bu madde içi *TS* içinde yer almıyor, anlamını ‘satlıcan hastalığına yakalanmak’ olarak yazabiliriz: “Annesi Âli’nin evde olmadığı bir karlı gecede kızı sokağa atar. Âli gelince Hürmüz’ü yine eve alırsa da kız satlıcana tutulur ve kısa bir süre sonra da ölür.” (s. 254)

setli: Sözlüğümüzde ne bu olumlu sıfat, ne de olumsuz biçimi var. ‘Seti olan’ anlamındadır: “Büyük kahvelerin içi çokluk setli, sütunlu ve havuzludur.” (s. 29) Bu madde başının arkasından (setsiz) madde başının da alınması gerekir.

sitil: Sözlüğümüzdeki anlamın dışındaki anlam için yazarın örneği ve açıklaması şudur: “Ateşçiler sitil denilen zincirli bir mangal içinde getirdikleri yuvarlak küçük yanar kömürleri tütünün üstüne, ortalamasına, korlar.” (s. 33)

soğan doğran-: Sözlüğümüz bu edilgen biçimi ve asıl biçimini de almamış. Özellikle son yıllarda gündeme giren ve çok kullanılan bu deyimini asıl anlamı ‘soğanı kesip parçalamak’ olsa da en çok mecaz anlamıyla kullanılmaktadır: “Darüttalim Kırathanesi’nde her kahvede olduğu gibi felsefeden siyasaya değin her konuya soğan doğranır.” (s. 173) Mecaz anlam olarak ‘araya girip söz açmak, yeni bir konu üzerinde söz söylemek’ yazabiliriz.

sol tut-: Sözlüğümüzde yer almıyor: “Ahmet Rasim darbuka ile zilli maşanın sol tutmaktan başka işe yaramadığı düşüncesindedir.” (s. 185-186) Yazarın bu sözü dip notta açıkladığı da görülür: “Hicazkâr, Hicazkürdi, Nihavent gibi sol perdede karar kılan şarkılarda çalgıcının sol perdeye vurarak kararı duyurmayaya çalışması.” (s. 186)

şirvan: “Burada çokluk saz şairleri toplanır. Kimileri de geceyi kahvenin şirvanında, peykelerinde geçirir.” (s. 258) Sözlüğümüz sadece ilçe adını göstermiş, oysa örneğe göre şu anlamı da eklememiz gerekiyor: ‘Tahtadan yapılan geniş sedir, kerevet.’ Yazar şöyle açıklıyor: “Kahvenin arkasında, dayama merdivenle çıkılır, Şirvan denilen bir yer vardır.” (s. 170)

tatlısu frengi: “Fenerbahçe’de yabancıların, tatlısu frenklerinin evleri de pek çoktur.” (s. 304) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

tavşan/tavşan oğlanları: Sözlüğümüzde bulunmayan her iki kavramı yazar örneğiyle açıklıyor: “Kimi oyuncular da başlarına külâh ya da dalfes geçirirler. Bu gibi oyunculara tavşan ya da tavşan oğlanları denir.” (s. 198)

tingırdat-: Sözlüğümüzdeki ikinci anlam için bir örnek: “Günün herhangi bir saatinde ilerden bir ud sesinin yükseldiği de işitilir. Bunu ya kahvecinin kendisi ya da müşterilerden biri tingırdatır.” (s. 102)

tonozlu: Sözlüğümüzde (tonoz) madde başı var, sıfat biçimleri ise bulunmuyor. ‘Tonozu olan’ anlamındadır: “Kimileri Bizanslılardan kalma yapıların bir köşesine sığındıkları için tavanları tonozludur.” (s. 39) Bunun dışında olumsuz biçimi olan (tonozsuz) da madde başı olarak alınmalıdır.

ufaklık: Yazarın verdiği örnek cümlede geçen ve ‘bit’ anlamına gelen sözü, *TS* içinde altıncı anlam olarak almamız gerekir: “Taşralı bekâr uşaklarına geceleleri sığınak olan İstanbul’un öteki bütün sabahçı kahveleri gibi Balaban İskeleyi kahvelerinde de ‘pire itte, bit yiğitte’ sözüne uyularak ufaklık yadırganmazdı.” (s. 73)

yakıp kavur-: “İstanbul’u günlerdir yakıp kavuran lodos dinmiş, onun yerini tatlı ve serin bir lodos almıştır.” (s. 93) Sözlüğümüz içinde bulunmayan bu deyim anlamı ‘aşırı ve boğucu sıcak olmak’ biçiminde yazılabilir.

yıka-: *TS* içinde bulunmayan bu sözü argo kısaltmasıyla verip anlamına da ‘sö-vüp saymak, ağır hakaretlerde bulunmak’ açıklamasını yapabiliriz: “Kızdıkları kişileri de ya mahallede rezil ederler, ya da kalemine gidip arkadaşları önünde baştan aşağı yıkarlar.” (s. 81)

yolunca: Sözlüğümüzde bulunmayan bu madde başının anlamı ‘gerektiği şekilde, mutad olduğu üzere’dir: “Bunlar içeri girdiklerinde ilkin kahveciye, sonra da yanda, yörede oturanlara yolunca selam verir ve bir köşeye çökerler.” (s. 185)

Taranan eser:

Birsel, Salâh, *Kahveler Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. baskı, Ankara 1983, 364 s.